

УДК 343.139.2

С. О. Софійв

здобувач

Університету сучасних знань

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИРОДИ КОНФЛІКТУ, ЙОГО РІЗНОВИДІВ ТА МЕХАНІЗМУ ВРЕГУЛЮВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Метою цієї статті є спроба за допомогою логічних досліджень встановити природу конфлікту взагалі, його різновидів у вирішенні основних завдань інституту примирення у кримінальному праві України.

Для того, щоб ефективно застосувати механізми примирення між сторонами кримінального конфлікту, потрібно ретельно, крок за кроком, з'ясувати його природу як соціального явища, а також дослідити ролі кожної з трьох сторін (держави, потерпілого, підозрюваного) у його врегулюванні та знайдення певних компромісів для досягнення кінцевого позитивного результату.

Загальні проблемні питання з цього приводу стали предметом досліджень вітчизняних вчених: В.О. Васильченка, В.Д. Бабкіна, В.М. Іванова, В.М. Кривцова, М.І. Козюбри, В. Кудрявцева, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабіновича та ін.

Аналіз літератури свідчить про те, що позиція науковців щодо визначення природи конфлікту взагалі та зокрема «правового конфлікту» відрізняється.

Примирення з потерпілим є одним з найбільш важливих елементів відновного правосуддя. Складність пізнання, а також становлення цього державно-громадського інституту полягає насамперед у його багатогранності. У ньому тісно переплетені правові, психологічні, кримінологічні, соціально-педагогічні, соціологічні та моральні аспекти, які впливають на механізм примирення як складову відновного правосуддя. Слід зазначити, що соціологічні і моральні аспекти найбільш актуальні у дослідженні такого соціального явища як конфлікт.

Якщо розглядати конфлікт у теоретичній площині з точки зору подолання (або врегулювання) його за допомогою таких інструментів, як угоди про примирення, потрібно ретельно розібратись у природі поняття «конфлікт». Науковці, досліджуючи теоретичні аспекти інституту примирення у кримінальному праві, по-різному характеризують поняття конфлікту та розкривають його юридичний зміст відносно до правопорушення. Тільки за умови вивчення природи конфлікту можна у подальшому побудувати модель механізму розв'язання його у якості правопорушення мирним шляхом, тобто примирення.

Наукові методи конфліктології та психології допоможуть з'ясувати природу конфлікту та його такі різновиди як правовий та юридичний.

Переслідуючи свої інтереси, людина неминуче зіштовхується з опором інших та вступає з ними у протиборство, інакше кажучи, вступає у конфлікт. Причому, це можуть бути не тільки спори, скандали та дрібні неприємності, а і конфліктні відношення більш великих масштабів, навіть скоєння злочинів.

Основи вивчення природи конфлікту були закладені американським соціологом Джонатоном Тернером. Окрім цього, значний внесок у розвиток конфліктології зробили американських соціолог Льюїс Крзер та німецький соціолог і філософ Георг Зиммель.

Конфлікт, у його загальному розумінні, є найбільш гострим способом розв'язання протиріч у поглядах, цілях, інтересах, які виникають у процесі соціальних взаємодій. Сутність конфлікту полягає у протидії його учасників, яка супроводжується негативними емоціями. Іноді ця протидія виходить за межі соціальних норм та правил.

Саме слово «conflictus» у перекладі з латинської означає зіткнення.

Отже, конфлікт – це гостре зіткнення опозиційних інтересів, цілей, поглядів, яке призводить до протидії суб'єктів конфлікту.

Слід визначити три основні психологічні складові конфлікту. По-перше, це мотиви, цілі та потреби, які рухають учасників конфлікту. По-друге, це способи і тактика поведінки учасника у конфліктній ситуації. По-третє, це інформаційна складова моделей поведінки учасників.

Намагання задовольнити потребу є мотивом до конфліктної ситуації. Ціль – це результат, до якого прагнуть учасники, а учасника конфлікту – це люди, які залучені у конфліктну ситуацію.

На конфліктні відношення сторін впливають соціально-психологічні умови та соціальне середовище, де саме і відбувається конфлікт. Середовище може допомагати або, навпаки, заважати самим сторонам, а також медіаторам.

У наукових колах конфлікт ділять на такі етапи (стадії):

- 1) передконфліктна стадія;
- 2) стадія відкритого конфлікту;
- 3) стадія завершення конфлікту;
- 4) після конфліктна стадія (етап нормалізації відносин).

Г. Гегель вважав, що конфлікт може бути урегульований тільки державою, бо вона володіє дієвою силою.

Отже, сучасна наука розглядає альтернативні форми вирішення конфліктної ситуації шляхом примирення, яке є більш ефективним та гуманним з точки зору людських взаємовідносин.

Розглянемо способи врегулювання конфлікту.

По-перше, це тривале тимчасове недопущення взаємодії конфліктуючих сторін.

По-друге, це ліквідація об'єкту конфлікту.

По-третє, – задоволення інтересів усіх суб'єктів конфліктної ситуації.

Основними критеріями завершення конфлікту є наступні:

- 1) задоволення конфліктуючих сторін результатами завершення;
- 2) припинення протидії;
- 3) досягнення цілей сторонами;
- 4) зміна позиції однієї із сторін конфлікту.

Два основних способи вирішення конфліктної ситуації полягають у силовому варіанті або шляхом переговорів.

Переговори – процес, у якому розробляються взаємоприйнятні позиції сторін. Тут дуже важливо знайти ясне порозуміння процесу для пошуку компромісів. особлива роль відведена для пошуку цього компромісу з боку третьої особи – медіатора.

Серед позитивних факторів участі медіатора у процесі примирення сторін (потерпілого та підозрюваного, або обвинуваченого) можна навести:

- 1) забезпечення націленості всіх конфліктних сторін до конструктивної спільної діяльності у регулюванні конфліктної ситуації;
- 2) завдяки досвіду медіатора вирішення конфлікту буде досягнуто коротшим і менш затратним шляхом;
- 3) медіатор здатний зменшити ступінь напруженості конфліктуючих сторін та конфлікту в цілому;
- 4) професійний (фаховий) медіатор завжди обере необхідну тактику та прийоми щодо відповідної конфліктної ситуації.

У науковій літературі визначення конфлікту різноманітні. Насамперед, Л. Козер висловлює думку, що конфлікт – це боротьба за цінності та намагання знайти певний статус і владу, ресурси, у якій метою супротивника є нейтралізація, нанесення збитків або знищення суперника.

А.Г. Здравомислов надає конфлікту таке визначення: «... це форма взаємовідносин між потенційними чи актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких обумовлена конфронтуючими цінностями та нормами, інтересами та потребами.

Конфлікти можна поділити на багато різновидів. Достатньо зазначити, що загалом таких різновидів конфліктів нараховується більш ніж 100. Але нас у першу чергу цікавитимуть правові, або юридичні, конфлікти.

Переважає більшість науковців вважає, що юридичний конфлікт – це протиборство суб'єктів

права із суперечливими правовими інтересами, які виникають у зв'язку із застосуванням, зміною, порушенням чи тлумаченням права, а також будь-який соціальний конфлікт, який має хоча б один елемент, що володіє юридичною характеристикою та який повинен завершуватись у юридичний спосіб.

Юридична конфліктологія узагальнює та вивчає ті особливості, які характеризують конфлікт з позиції сучасного права.

Теоретичне значення такого підходу полягає у можливості розгляду юридичних конфліктів у реальному житті, а не в якому-небудь абстрактному просторі.

У сучасному суспільстві громадські відносини – це насамперед відносини, які врегульовано правом як система загальнообов'язкових формально визначених юридичних норм, встановлених державою, яка повинна їх забезпечити.

Норми права, у свою чергу, надають суб'єктам можливість вчиняти певні дії (обов'язкового характеру) або забороняють виконувати певну дію та у випадку виникнення конфліктних ситуацій норми права вказують суб'єктам на їхні права та обов'язки. Такі відносини набувають статусу правових, а конфлікт у даному випадку є юридичним. Тобто будь-який соціальний конфлікт, який ми будемо розглядати через призму права, є конфліктом юридичним.

У широкому розумінні юридичним конфліктом слід визнати будь-який конфлікт, у якому суперечка так чи інакше пов'язана з правовими відносинами сторін юридично значущими діями або станами, а суб'єкти, або мотивація їх поведінки, або об'єкт конфлікту, володіють правовими ознаками, а сам конфлікт тягне юридичні наслідки.

Юридичні конфлікти – це предмет дослідження юридичної конфліктології нової галузі науки конфліктології.

До основних завдань юридичної конфліктології належать:

- 1) дослідження причин виникнення юридичних конфліктів;
- 2) вивчення закономірностей розвитку;
- 3) розробка рекомендації щодо застосування юридичних засобів з метою попередження конфліктів, зняття їх гостроти та вирішення.

Юридичні конфлікти теж мають свої різновиди.

Отже, поступово відповідно до логічного розвитку аналізу природи конфліктів ми переходимо до вивчення питань стосовно кримінально-правових конфліктів. Основною характеристикою різновиду різновидів юридичного конфлікту є те, що усі правовідносини тут треба розглядати відносно трьох сторін, а саме, окрім прямих учасників, у них беруть участь ще й правоохоронні та судові органи.

Дії та поведінка учасників кримінально-правового конфлікту також у свою чергу відрізняються залежно від ролі, яку вони виконують у тій чи іншій ситуації. Так, серед суб'єктів злочину, вчинених групою осіб (ст. 27 КК України), до складу якої входять: виконавець, організатор, підбурювач, пособник.

Автори навчального посібника В.М. Іванов, О.В. Іванова («Юридична конфліктологія») надають поняття кримінальному та кримінально-процесуальному конфліктам.

Кримінальний конфлікт – це конфлікт із кримінальним законом, у який вступає людина, що скоїла соціально небезпечне діяння.

Сферою кримінального конфлікту можуть бути різноманітні соціальні відносини, що охороняються кримінальним законодавством: національна безпека держави, життя, здоров'я, свобода, честь, гідність особи, власність, громадська безпека, громадський порядок і моральність тощо.

Основу кримінального конфлікту становить суперечність між анти суспільними та суспільними інтересами, що в кожному випадку злочинної поведінки конкретизується на міжособистісному рівні злочинця та потерпілого.

Зміст кримінального конфлікту становить конфліктна поведінка (дії або бездіяльність злочинця, а інколи і дії потерпілого у відповідь), результатом якої є скоєння злочину.

Отже з даним визначенням кримінального конфлікту можна цілком погодитися та дійти до висновку, що кримінально-правовий конфлікт – це конфлікт між стороною (підозрюваним, обвинуваченим) та державою, яка виступає певним гарантом поведінки правопорушника, який не має права переходити за межу відносин з потерпілим (і цією межею є норми кримінального закону, який забороняє здійснювати певні дії, за які настає кримінальна відповідальність), а з іншого боку – це конфлікт з потерпілим, права та інтереси якого захищає держава.

Кримінальне судочинство застосовується лише у тому разі, коли йому передуює кримінально-правовий конфлікт, змістом якого є скоєний злочин.

У ході кримінально-судового розгляду конфлікт набуває процесуальної форми, перетворюється у конфлікт між підозрюваним (обвинуваченим) і його захисником з однієї сторони та потерпілим – з іншої. Слід підкреслити, що у кримінальному судочинстві конфлікт закінчується не тільки силовим рішенням, а держава надає можливість сторонам вирішити питання мирним шляхом – шляхом угоди про примирення.

Аналіз літератури з цього питання визначає, що не всі науковці ототожнюють поняття «правовий конфлікт» та «юридичний конфлікт». Термін «юридичний конфлікт» видається надто «вузьким». Так вважає Сенік О.М. Слід погодитись з

тими науковцями, які стверджують, що поширені конфліктні відносини пов'язані з питаннями цивільного, господарського, трудового та інших галузей права; а найбільш небезпечними є конфлікти у сфері кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права.

Отже, підводячи підсумки вивчення питань щодо природи конфлікту взагалі як соціального явища, у цій статті автор намагався дослідити різновиди соціального конфлікту, зупинившись на аналізі кримінально-правового конфлікту, надати йому детальнішу характеристику, з'ясувати його особливості, які в подальшому можуть бути використані для розвитку у кримінальному праві України.

В основу класифікації кримінальних конфліктів може бути покладено кілька підстав.

Так, насамперед, критерієм класифікації кримінальних конфліктів можуть бути види злочинів, якими вони завершуються. За цим критерієм кримінальні конфлікти можна поділити на конфлікти проти життя та здоров'я особи, проти власності, охорони громадського порядку та інші.

З точки зору використання механізму примирення, саме ці види злочинів, які безпосередньо спрямовані проти особи (майбутнього потерпілого), мають значення для визначення, у яких саме випадках сторонам можна вирішити питання щодо угод про примирення.

Окрім того, кримінальні конфлікти можуть розрізнятися за тяжкістю злочинів, якими вони завершуються:

- а) невеликої тяжкості;
- б) середньої тяжкості;
- в) тяжкі;
- г) особливо тяжкі.

Від цього різновиду кримінального конфлікту залежить, які юридичні наслідки настануть для однієї із сторін (підозрюваного або обвинуваченого) у разі примирення з потерпілою особою, тобто у даному випадку мова йде про звільнення від кримінальної відповідальності, або пом'якшення покарання.

У юридичній психології розрізняють кримінальні конфлікти за складом учасників: а) міжособистісні; б) між групові; в) особистісно-групові.

Література

1. Бобровнік С. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. Загальні проблеми правової науки. Вісник № 1 (64), 2011 р.
2. Юридична конфліктологія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. В.М. Іванов, О.В. Іванова. – К.: МАУП, 2004. – 224 с. – Бібліогр. – С. 214–220.
3. Сенік О.М. Загальна теорія правового конфлікту. Львів, 2013 р.
4. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Анотація

Софійс С. О. Теоретичні аспекти природи конфлікту, його різновидів та механізму врегулювання в кримінальному праві України. – Стаття.

У статті проаналізовано сучасний стан інституту примирення в кримінальному провадженні та розкрито його особливості. На підставі дослідження чинного законодавства, підзаконних актів та наукових джерел висвітлено основні положення, що регулюють механізм примирення на території України. Відображено прогалини, які потребують уваги законодавця, та надано пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: угода про примирення, кримінальне право, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений.

Аннотация

Софійс С. А. Теоретические аспекты природы конфликта, его разновидностей и механизма урегулирования в уголовном праве Украины. – Статья.

В статье проанализировано современное состояние института примирения в уголовном производстве и раскрыто его особенности. На основании исследова-

ния действующего законодательства, подзаконных актов и научных источников освещены основные положения, регулирующие механизм примирения на территории Украины. Отражено пробелы, которые требуют внимания законодателя, и даны предложения по их устранению.

Ключевые слова: соглашение о примирении, уголовное право, потерпевший, подозреваемый, обвиняемый.

Summary

Sofiiv S. O. Theoretical aspects of the nature of the conflict, its variants and the mechanism of settlement in the criminal law of Ukraine. – Article.

The article analyzes the current state of the institute of reconciliation in criminal proceedings and reveals its peculiarities. Based on the study of current legislation, bylaws and scientific sources, the main provisions governing the mechanism of reconciliation on the territory of Ukraine are highlighted. The gaps that require the attention of the legislator are presented and suggestions for their elimination are presented.

Key words: agreement on reconciliation, criminal law, victim, suspect, accused.